การพัฒนาเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี
Development of Criteria for Promoting the Quality of Community Enterprises In Ratchaburi Province

[1]อภิชาติ อนันตชัยสิทธิ์
Apichart Anantachaisith
Corresponding Author's E-mail: anantachaisith@gmail.com

Received: ***January 19, 2026*** *Revised:* ***May 27, 2026*** *Accepted:* ***June 2, 2026***

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี 2) พัฒนาตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชน และ 3) นำเสนอตัวแบบและกระบวนการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การศึกษาเชิงกรณีจากวิสาหกิจชุมชน 2 แห่ง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 25 คน คัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง แบ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึกจำนวน 15 คน และการสนทนากลุ่มจำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แนวประเด็นการสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์ภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท

ผลการวิจัยพบว่า 1) ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนเกิดจากความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยปัจจัยภายในประกอบด้วย การเงินและการจัดการทุน การตลาด การผลิต การบริหารจัดการและการปฏิบัติการ ภาวะผู้นำ และการมีส่วนร่วมของสมาชิก ส่วนปัจจัยภายนอกประกอบด้วย ความสัมพันธ์และความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก สภาพการแข่งขัน และความต้องการของผู้บริโภค 2) จากข้อค้นพบสามารถสังเคราะห์เป็น LIST Model + CE (Community Enterprise) ซึ่งเป็นกรอบคิดเชิงพัฒนาการ ประกอบด้วย L – Local Resource-Based Production การผลิตจากฐานทุนท้องถิ่น I – Integrated Operation Planning การบริหารจัดการแบบบูรณาการ S – Sustainable Capital Management การบริหารทุนอย่างยั่งยืน และ T – Transformative Knowledge Sharing การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรม โดยมี CE – Community Enterprise Focus เป็นเป้าหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน และ 3) กระบวนการนำตัวแบบไปประยุกต์ใช้เป็นวงจรการเรียนรู้ 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวินิจฉัยร่วมกัน การออกแบบการเปลี่ยนแปลงขนาดเล็กที่มีพลัง การดำเนินการและบันทึกเส้นทางการเรียนรู้ และการทบทวนบทเรียนเพื่อกำหนดแนวทางต่อยอด ทั้งนี้ LIST Model + CE สามารถใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ วางแผน และส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้เหมาะสมกับบริบท ศักยภาพ และทรัพยากรของแต่ละกลุ่ม เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

คำสำคัญ: วิสาหกิจชุมชน; LIST Model + CE; การบริหารจัดการ; การพึ่งพาตนเอง; ความยั่งยืน

---

[1] นิสิตหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ; Ph.D. Student in Social Development, Faculty of Social Sciences, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

This research article aimed to: 1) study the factors affecting the success of promoting the quality of community enterprises in Ratchaburi Province; 2) develop a model and criteria for promoting the quality of community enterprises; and 3) present a model and process for promoting the quality of community enterprises in Ratchaburi Province. The research employed a qualitative research approach using case studies of two community enterprises. There were 25 key informants selected through purposive sampling, comprising 15 informants for in-depth interviews and 10 participants for focus group discussions. The instruments used for data collection were an in-depth interview form, focus group discussion guidelines, and field observation. The data were analyzed using content analysis in conjunction with context.

The research findings revealed that: 1) the success of community enterprises resulted from the interconnection between internal and external factors. The internal factors consisted of finance and capital management, marketing, production, management and operations, leadership, and member participation, while the external factors consisted of relationships and collaboration with external organizations, competition, and consumer needs; 2) the findings were synthesized into the LIST Model + CE (Community Enterprise), which is a developmental framework consisting of L – Local Resource-Based Production, I – Integrated Operation Planning, S – Sustainable Capital Management, and T – Transformative Knowledge Sharing, with CE – Community Enterprise Focus as the goal of strengthening and promoting the self-reliance of community enterprises; and 3) the process for applying the model was a four-step learning cycle consisting of participatory diagnosis, the design of small but significant changes, implementation and documentation of the learning journey, and lesson review to determine directions for further development. The LIST Model + CE can be used as a framework for analyzing, planning, and promoting community enterprises in accordance with the context, potential, and resources of each group in order to strengthen community enterprises and promote their sustainability.

Keywords: Community Enterprise; List Model + Ce; Management; Self-Reliance; Sustainability

บทนำ

การพัฒนาประเทศไทยในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้ให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก โดยใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ภายใต้กระบวนทัศน์การพัฒนาที่มุ่งเน้นอุตสาหกรรมและความเป็นเมืองเป็นศูนย์กลาง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาแบบสมัยใหม่ (Modernization) ที่รัฐมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาในลักษณะจากบนลงล่าง (Top-Down Approach) (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) แนวทางนี้แม้จะช่วยผลักดันตัวเลขทางเศรษฐกิจในภาพรวม แต่ก็สร้างผลกระทบเชิงลบอย่างลึกซึ้ง นำไปสู่ความเหลื่อมล้ำทางรายได้และโอกาสระหว่างภาคเมืองและชนบทอย่างกว้างขวาง เนื่องจากการพัฒนารูปแบบดังกล่าวมักขาดการคำนึงถึงศักยภาพแท้จริง บทบาททางสังคม และระบบเศรษฐกิจภายในของชุมชนท้องถิ่นในฐานะหน่วยเศรษฐกิจที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (อภิชัย พันธเสน, 2544) การละเลยนี้ทำให้ชุมชนสูญเสียการควบคุมทรัพยากรและกิจกรรม

ทางเศรษฐกิจดั้งเดิม กลายเป็นเพียงผู้บริโภคและผู้ผลิตแรงงานให้กับระบบเศรษฐกิจส่วนกลางเท่านั้น วิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 จึงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่สะท้อนข้อจำกัดของโมเดลเดิมและกระตุ้นให้เกิดการปรับกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ครั้งใหญ่ในนโยบายพัฒนาประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540) โดยหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และส่งเสริมกลยุทธ์การพัฒนาจากล่างขึ้นบน (Bottom-Up Approach) อย่างจริงจัง

การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ถูกแปลงเป็นแนวนโยบายปฏิบัติผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 และฉบับต่อๆ มา ซึ่งพยายามเชื่อมโยงการเติบโตทางเศรษฐกิจกับความยั่งยืนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ผลลัพธ์ที่สำคัญที่สุดของกระบวนทัศน์ใหม่นี้คือการบัญญัติกฎหมายเฉพาะทาง นั่นคือ พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 ซึ่งถือเป็นกลไกทางกฎหมายและนโยบายที่ชัดเจนเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนฟื้นฟูศักยภาพและพึ่งพาตนเองได้ กฎหมายนี้มีวัตถุประสงค์หลักในการส่งเสริมกิจกรรมการผลิตสินค้าและบริการโดยคนในชุมชน ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น สร้างรายได้และอาชีพภายในชุมชน ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้และความเข้มแข็งของชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง พระราชบัญญัติดังกล่าวรับรองสถานะทางกฎหมายแก่วิสาหกิจชุมชนเปิดทางให้เกิดการสนับสนุนทั้งด้านวิชาการ การเงิน และการตลาดจากหน่วยงานภาครัฐในทุกระดับ แนวคิดนี้สะท้อนถึงการเปลี่ยนจากการมองชุมชนเป็น "ผู้รับความช่วยเหลือ" ไปสู่การมองเป็น "หุ้นส่วนการพัฒนา" และ "ผู้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก" ที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงของประเทศโดยรวม (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548, 2548)

แม้ภาครัฐจะมีกรอบนโยบายและกฎหมายที่ชัดเจนในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 และการแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562 เพื่อยกระดับความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนให้สามารถดำเนินกิจการได้อย่างเป็นระบบ (พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562, 2562) แต่จากการศึกษาสถานการณ์จริงพบว่าวิสาหกิจชุมชนยังคงประสบปัญหาและอุปสรรค โดยเฉพาะด้านความรู้และทักษะทางบัญชี การจัดการเอกสาร เครื่องมือและสารสนเทศ ตลอดจนการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งโดยรวมอยู่ในระดับมาก สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะของปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีความซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลายระดับ อันเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเติบโตและการพัฒนาสู่ความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนอย่างแท้จริง (วิชิต เอียงอ่อน และคณะ, 2567) การศึกษาของ ชญาภัทร์ กี่อาริโย และคณะ ในบริบทใกล้เคียงยังชี้ให้เห็นปัญหาสำคัญด้านการเงินและเทคโนโลยี กล่าวคือ วิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคกลางส่วนใหญ่ยังคงพึ่งพาแหล่งทุนดั้งเดิม เช่น เงินออมภายในกลุ่มหรือเงินกู้จากแหล่งทางการ และเผชิญอุปสรรคในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่เป็นทางการจากสถาบันการเงิน เนื่องมาจากข้อจำกัดด้านหลักประกัน เอกสารทางธุรกิจ และความเข้าใจในกระบวนการขอกู้

นอกจากนี้ การขาดทักษะและความรู้ในการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลที่เหมาะสมก็เป็นปัญหาสำคัญ โดยเฉพาะการนำแพลตฟอร์มออนไลน์มาใช้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ขยายช่องทางการตลาดและสร้างการสื่อสารกับผู้บริโภค ซึ่งถือเป็นช่องว่างที่ทำให้เสียโอกาสทางธุรกิจในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล ปัญหาด้านโครงสร้างและเครือข่ายก็มีความรุนแรงไม่แพ้กัน วิสาหกิจชุมชนส่วนมากยังดำเนินงานแบบแยกส่วนและเป็นอิสระต่อกัน ขาดการเชื่อมโยงประสานงานหรือสร้างเป็นเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง (ชญาภัทร์ กี่อาริโย และคณะ, 2559) สภาวะนี้ส่งผลโดยตรงต่ออำนาจต่อรองทางการตลาดที่ต่ำ ไม่สามารถกำหนดราคาหรือเงื่อนไขการค้าได้ รวมถึงไม่สามารถแบ่งปันทรัพยากร ความรู้ ช่องทางการจัดจำหน่าย หรือแม้แต่การสั่งซื้อวัตถุดิบร่วมกันเพื่อลดต้นทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความอ่อนแอเชิงโครงสร้างนี้ทำให้กลุ่มชุมชนขนาดเล็กมีภูมิต้านทานต่ำต่อความผันผวนของตลาดและภาวะเศรษฐกิจ นอกจากนี้ การเรียนรู้และความสามารถในการ

ปรับตัวยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน โดย Sarannee U-senyang et al. (2022) พบว่า การเรียนรู้และการปรับตัว รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์และตราสินค้า เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างความสามารถในการดำเนินธุรกิจของชุมชน หลายกลุ่มยังคงพัฒนาผลิตภัณฑ์และกระบวนการผลิตในกรอบเดิมๆ ตามภูมิปัญญาดั้งเดิมโดยขาดการต่อยอดหรือผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ทำให้ผลิตภัณฑ์ขาดความแตกต่างและขีดความสามารถในการแข่งขันเมื่อต้องเผชิญกับสินค้าจากผู้ผลิตขนาดใหญ่หรือจากต่างประเทศ การเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และรสนิยมผู้บริโภคที่รวดเร็วในปัจจุบันยังสร้างความไม่แน่นอนและความท้าทายใหม่ๆ ให้กับวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง (Watson, 2007) ขณะที่การสนับสนุนจากภาครัฐบางส่วนอาจยังไม่สอดคล้องหรือไม่ต่อเนื่องพอที่จะตอบสนองความต้องการที่แท้จริงและเร่งด่วนของชุมชนได้ทันท่วงที ปัญหาทั้งหมดนี้ล้วนสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและสร้างผลกระทบแบบลูกโซ่ สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องมีการออกแบบ "กรอบการส่งเสริม" หรือ "ตัวแบบ" ใหม่ที่มีความเฉพาะเจาะจง เหมาะสมกับบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัดราชบุรี (สำนักงานจังหวัดราชบุรี, ม.ป.ป.)

จากสภาพดังกล่าวจะเห็นได้ว่า วิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรีมีศักยภาพในการเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก แต่ยังเผชิญข้อจำกัดด้านการบริหารจัดการ การสร้างมูลค่าเพิ่ม การตลาด การเชื่อมโยงเครือข่าย และการได้รับการส่งเสริมที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่อย่างเป็นระบบ ปัญหาเหล่านี้ส่งผลให้ศักยภาพของชุมชนยังไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเต็มที่ บทความนี้จึงมุ่งเสนอแนวทางการพัฒนาตัวแบบและเกณฑ์การส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี โดยบูรณาการแนวคิดเศรษฐกิจชุมชน การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ หลักทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ในพระพุทธศาสนา และการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้กรอบแนวทางที่เหมาะสมกับสภาพจริงของพื้นที่ สามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริม พัฒนา และประเมินคุณภาพวิสาหกิจชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่มวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนา สถาบันการศึกษา และผู้เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง สมดุล และยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี
2. เพื่อพัฒนาตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี
3. เพื่อนำเสนอตัวแบบและกระบวนการส่งเสริมตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาเชิงกรณี (Case Study) เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชน และนำข้อค้นพบมาสังเคราะห์เพื่อพัฒนาตัวแบบ เกณฑ์ และกระบวนการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี โดยกรณีศึกษาหลักประกอบด้วย 2 แห่ง ได้แก่ 1) วิสาหกิจชุมชนศูนย์เรียนรู้ด้านพลังงานทดแทนและเกษตรสวนผสม และ 2) วิสาหกิจชุมชนเกษตรผสมผสานและสมุนไพรทางการแพทย์ การดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็นขั้นตอน ดังนี้

1. การออกแบบการศึกษาและขั้นตอนการดำเนินงาน

การศึกษาดำเนินการใน 2 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ผู้วิจัยศึกษาหนังสือ วารสาร เอกสารทางวิชาการ เอกสารนโยบาย รายงาน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชน เพื่อศึกษาสภาพบริบท แนวคิด ทฤษฎี ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จ และแนวทางการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดกรอบแนวคิดและประเด็นคำถามสำหรับการเก็บข้อมูลภาคสนาม

ระยะที่ 2 การศึกษาภาคสนาม (Field Study) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการสังเกตการณ์ภาคสนาม เพื่อศึกษาการบริหารจัดการ ปัจจัยความสำเร็จ ปัญหาและอุปสรรค การจัดการทุน การผลิต การตลาด การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความร่วมมือระหว่างวิสาหกิจชุมชนกับภาคีเครือข่าย

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) มีจำนวนรวมทั้งสิ้น 25 คน คัดเลือกโดยวิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากบทบาท ประสบการณ์ และความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานหรือการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน แบ่งตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

2.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 15 คน ประกอบด้วยประธาน รองประธาน สมาชิก และผู้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับวิสาหกิจชุมชนที่เป็นกรณีศึกษา รวมทั้งผู้แทนจากเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องโดยตรงกับการบริหารจัดการและการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

2.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญสำหรับการสนทนากลุ่ม จำนวน 10 คน คัดเลือกตามเกณฑ์การมีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการจัดการและส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วยผู้แทนวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย ผู้นำชุมชน ผู้แทนภาคการศึกษา เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และผู้แทนสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

ทั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลได้รับการคัดเลือกจากผู้ที่สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับสภาพการดำเนินงาน ปัจจัยความสำเร็จ ปัญหาอุปสรรค และแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย

3.เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แนวประเด็นการสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์ภาคสนาม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ข้อคำถามครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยประเด็นคำถามครอบคลุมข้อมูลพื้นฐานของวิสาหกิจชุมชน การบริหารจัดการ การสร้างแรงบันดาลใจ การพัฒนาพื้นที่และผลิตภัณฑ์ การสร้างคุณค่า การมีส่วนร่วม ตลอดจนความร่วมมือกับหน่วยงานและภาคีเครือข่ายต่าง ๆ

แบบสัมภาษณ์ได้รับการตรวจสอบคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 ราย โดยตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมด้านเนื้อหา ภาษา ความครอบคลุมของประเด็นคำถาม และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย จากนั้นผู้วิจัยจึงปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะก่อนนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจริง

3.2 แนวประเด็นการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion Guideline) ผู้วิจัยกำหนดประเด็นการสนทนาจากกรอบแนวคิดและข้อค้นพบเบื้องต้น ครอบคลุมเป้าหมายและทิศทางในการบริหารจัดการ การวางแผนดำเนินงาน การสร้างความร่วมมือ การสร้างความมั่นคงและความสามารถในการแข่งขัน ปัญหาและอุปสรรค การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเครือข่าย ตลอดจนรูปแบบและแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน โดยให้ความสำคัญกับองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการผลิต ด้านการ

ปฏิบัติการ ด้านการจัดการทุน และด้านข่าวสารและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รวมทั้งใช้การวิเคราะห์ SWOT ประกอบการพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน

3.3 การสังเกตการณ์ภาคสนาม ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อสังเกตสภาพการดำเนินงาน กิจกรรม กระบวนการผลิต การบริหารจัดการ และปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกและผู้เกี่ยวข้อง โดยนำข้อมูลจากการสังเกตมาใช้ประกอบและตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการประสานและขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นประสานผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อนัดหมายวัน เวลา และสถานที่ในการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดของการวิจัยแก่ผู้ให้ข้อมูล ขออนุญาตจดบันทึก บันทึกเสียง และบันทึกภาพก่อนดำเนินการ พร้อมทั้งแจ้งการรักษาความลับของข้อมูล จากนั้นดำเนินการสัมภาษณ์ตามประเด็นที่กำหนด สำหรับการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยจัดเตรียมประเด็นคำถามจากข้อค้นพบและกรอบการวิจัย ประสานผู้เข้าร่วม และดำเนินการระดมความคิดเห็นตามประเด็นที่กำหนด ส่วนการสังเกตการณ์ดำเนินการในพื้นที่จริงเพื่อนำข้อมูลมาใช้ประกอบและยืนยันข้อค้นพบจากแหล่งข้อมูลอื่น

5. การพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลสำคัญตลอดกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยก่อนดำเนินการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการวิจัย ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล และการนำข้อมูลไปใช้ให้ผู้ให้ข้อมูลทราบอย่างชัดเจน พร้อมทั้งขออนุญาตก่อนการจดบันทึก การบันทึกเสียง และการบันทึกภาพ ผู้ให้ข้อมูลสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ และข้อมูลที่ได้รับจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับ โดยนำเสนอผลการวิจัยในภาพรวมและไม่นำข้อมูลส่วนบุคคลไปเปิดเผยในลักษณะที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการวิจัยเท่านั้น

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ประกอบบริบท (Context) โดยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

6.1 จัดระเบียบข้อมูล (Data Organizing) ที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องให้เป็นระบบและพร้อมสำหรับการวิเคราะห์

6.2 ถอดเสียงการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มเป็นข้อความ และนำข้อมูลจากการจดบันทึกมาประกอบการวิเคราะห์

6.3 จำแนกและจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยพิจารณาความเหมือน ความแตกต่าง และความสัมพันธ์ของข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละกลุ่ม

6.4 วิเคราะห์และตีความข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ประกอบบริบท เพื่อค้นหาประเด็นสำคัญ ปัจจัยความสำเร็จ ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ ตลอดจนแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

6.5 สังเคราะห์ข้อค้นพบตามวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตัวแบบ เกณฑ์ และกระบวนการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี และนำเสนอผลในรูปแบบการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จในการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรีเกิดจากองค์ประกอบหลายด้านที่มีความสัมพันธ์และสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยสามารถจำแนกเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ดังนี้

1. ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

1.1 ด้านการเงินและการจัดการทุน (Finance and Capital Management) วิสาหกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็งมีระบบบริหารจัดการทางการเงินที่ชัดเจน โปร่งใส และตรวจสอบได้ มีการจัดทำบัญชีรายรับ–รายจ่าย การบริหารต้นทุน การออม การจัดตั้งกองทุนหมุนเวียนภายในกลุ่ม และการเข้าถึงแหล่งทุนภายนอกอย่างเหมาะสม ทำให้สามารถรักษาสภาพคล่องและวางแผนการลงทุนเพื่อพัฒนากิจการได้อย่างต่อเนื่อง

1.2 ด้านการตลาด (Marketing) กลุ่มที่ประสบความสำเร็จสามารถพัฒนาช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลาย ทั้งตลาดในชุมชน งานแสดงสินค้า ตลาดสมัยใหม่ และช่องทางออนไลน์ พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับการสร้างแบรนด์ การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ และการปรับผลิตภัณฑ์ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค

1.3 ด้านการผลิต (Production) การใช้วัตถุดิบและทรัพยากรท้องถิ่นเป็นฐานในการผลิต การนำภูมิปัญญาชุมชนมาประยุกต์ร่วมกับเทคโนโลยี การควบคุมคุณภาพ การพัฒนามาตรฐานสินค้า และการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยสร้างความแตกต่างและเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน

1.4 ด้านการบริหารจัดการและการปฏิบัติการ (Management and Operations) กลุ่มที่มีระบบการวางแผน การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบ การกำหนดขั้นตอนการทำงาน และการติดตามผลอย่างชัดเจน สามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสามารถนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาใช้ในการผลิต การบริหารจัดการ และการตลาดได้อย่างเหมาะสม

1.5 ด้านภาวะผู้นำ (Leadership) ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีความรับผิดชอบ โปร่งใส เป็นที่ยอมรับของสมาชิก และสามารถประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทาง สร้างความเชื่อมั่น สร้างแรงจูงใจ และขับเคลื่อนสมาชิกให้ร่วมดำเนินงานไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม

1.6 ด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิก (Member Participation) การเปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ตัดสินใจ ดำเนินงาน และรับผลประโยชน์ร่วมกัน ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความสามัคคี ความไว้วางใจ และความรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน

2. ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วย

2.1 ความสัมพันธ์และความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก (External Relationship and Collaboration) การได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา สถาบันการเงิน ภาคเอกชน และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ช่วยสนับสนุนองค์ความรู้ เทคโนโลยี แหล่งทุน มาตรฐานผลิตภัณฑ์ และช่องทางการตลาด ตลอดจนช่วยเพิ่มโอกาสในการพัฒนากิจการของกลุ่ม

2.2 สภาพการแข่งขัน (Competition) ความสามารถในการวิเคราะห์ตลาด คู่แข่งขัน จุดแข็ง จุดอ่อน และความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ ช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถกำหนดตำแหน่งทางการตลาด พัฒนาผลิตภัณฑ์ และปรับกลยุทธ์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์การแข่งขันที่เปลี่ยนแปลง

2.3 ลูกค้าและความต้องการของผู้บริโภค (Customers and Consumer Needs) การติดตามพฤติกรรม ความต้องการ และข้อเสนอแนะของลูกค้า ช่วยให้กลุ่มสามารถปรับปรุงผลิตภัณฑ์ รูปแบบการจำหน่าย และการสื่อสารทางการตลาดให้ตอบสนองต่อผู้บริโภคได้อย่างเหมาะสม

โดยสรุป ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรีมิได้เกิดจากปัจจัยใดปัจจัยหนึ่ง แต่เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างการบริหารจัดการภายในที่มีประสิทธิภาพ ภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมของสมาชิก การใช้ทุนและทรัพยากรชุมชนอย่างสร้างสรรค์ การปรับตัวด้านการผลิตและการตลาด ตลอดจนการได้รับการสนับสนุนและการสร้างเครือข่ายกับภาคส่วนภายนอก

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนาตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ข้อค้นพบจากการศึกษาสามารถนำมาสังเคราะห์เป็น LIST Model + CE (Community Enterprise) ซึ่งเป็น กรอบแนวคิดเชิงพัฒนาการ (Developmental Framework) สำหรับการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ มิใช่สูตรสำเร็จหรือมาตรฐานสำหรับการตรวจสอบ แต่เป็นกรอบสำหรับใช้วิเคราะห์สภาพปัจจุบัน วางแผน และออกแบบแนวทางพัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่ง โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการสร้างความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย 4 มิติหลัก ดังนี้

L – Local Resource-Based Production (การผลิตจากฐานทุนท้องถิ่น) หมายถึง การนำทรัพยากร วัตถุดิบ ภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรม และศักยภาพที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นฐานในการผลิต ควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพ มาตรฐาน บรรจุภัณฑ์ และอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและลดการพึ่งพาทรัพยากรจากภายนอก

I – Integrated Operation Planning (การบริหารจัดการแบบบูรณาการ) หมายถึง การเชื่อมโยงการวางแผน การผลิต การควบคุมคุณภาพ การแบ่งหน้าที่ การตลาด การใช้เทคโนโลยี และการบริหารจัดการองค์กรให้ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

S – Sustainable Capital Management (การบริหารทุนอย่างยั่งยืน) หมายถึง การบริหารจัดการทุนและทรัพยากรของกลุ่มอย่างโปร่งใส รอบคอบ และตรวจสอบได้ ทั้งเงินทุน วัตถุดิบ เครื่องมือ แรงงาน และทรัพยากรของชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการสร้างกองทุนหมุนเวียน การวางแผนทางการเงิน และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เพื่อสร้างความมั่นคงในระยะยาว

T – Transformative Knowledge Sharing (การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรม) หมายถึง การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และต่อยอดองค์ความรู้ทั้งภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และกับหน่วยงานภายนอก โดยนำความรู้และเทคโนโลยีใหม่มาประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ นวัตกรรม และการเปลี่ยนแปลงในการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

ส่วน CE – Community Enterprise Focus หมายถึง การมุ่งสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน โดยยึดการมีส่วนร่วมของสมาชิก การใช้ทุนชุมชน การพึ่งพาตนเอง และการพัฒนาจากฐานรากเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงาน นอกจากนี้ ตัวแบบยังให้ความสำคัญกับหลักการเชิงกลยุทธ์ที่ทำงานร่วมกับทุกมิติ ได้แก่ กลยุทธ์ด้านนวัตกรรม (Innovation Strategy) ซึ่งมุ่งส่งเสริมการปรับปรุง พัฒนา และสร้างสรรค์สิ่งใหม่อย่างต่อเนื่อง และ กลยุทธ์ด้านความยั่งยืน (Sustainability Strategy) ซึ่งให้ความสำคัญกับความสมดุลด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน ดังนั้น LIST Model + CE จึงเป็นกรอบการพัฒนาที่เชื่อมโยงทุนท้องถิ่น การบริหารจัดการ การจัดการทุน การเรียนรู้ นวัตกรรม และ

ความยั่งยืนเข้าด้วยกัน เพื่อยกระดับความสามารถในการพึ่งพาตนเองและการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชนในระยะยาว

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอตัวแบบและกระบวนการส่งเสริมตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การนำ LIST Model + CE ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลในทางปฏิบัติสามารถดำเนินการในลักษณะของ วงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ที่เน้นการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. การวินิจฉัยร่วมกันด้วยการสนทนาเชิงลึก (Participatory Deep-Dialogue Diagnosis) เป็นกระบวนการที่สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันทบทวนสภาพการดำเนินงาน วิเคราะห์จุดแข็ง ปัญหา และประเด็นที่ต้องพัฒนาโดยใช้มิติของ LIST Model เป็นกรอบในการสนทนา เพื่อสร้างความเข้าใจและความตระหนักรู้ร่วมกันเกี่ยวกับสถานะของกลุ่ม

2. การออกแบบการเปลี่ยนแปลงขนาดเล็กที่มีพลัง (Small-but-Significant Intervention Design) เป็นการเลือกประเด็นสำคัญจากผลการวินิจฉัยมาดำเนินการในลักษณะของการทดลองขนาดเล็กที่สามารถทำได้จริงภายใต้ทรัพยากรของกลุ่ม มีเป้าหมายชัดเจน สามารถติดตามผลได้ และไม่สร้างภาระต่อสมาชิกมากเกินไป

3. การดำเนินการและบันทึกเส้นทางการเรียนรู้ (Implementation and Journey Documentation) เป็นการนำแนวทางที่ออกแบบไว้ไปทดลองปฏิบัติจริง พร้อมบันทึกกระบวนการ ผลที่เกิดขึ้น ปัญหา อุปสรรค และบทเรียนระหว่างการดำเนินงาน เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการเรียนรู้และปรับปรุงการดำเนินงานของกลุ่ม

4. การทบทวนบทเรียนและกำหนดแนวทางต่อยอด (Lesson Review and Path Forward) เป็นการนำข้อมูลและประสบการณ์จากการปฏิบัติมาทบทวนร่วมกัน เพื่อพิจารณาว่าสิ่งใดดำเนินการได้ผล สิ่งใดต้องปรับปรุง และควรดำเนินการต่อ ขยายผล หรือเปลี่ยนแนวทางอย่างไร ก่อนนำบทเรียนเข้าสู่การวินิจฉัยและพัฒนาในรอบต่อไป

ทั้งนี้ การขับเคลื่อนตัวแบบในทางปฏิบัติพบว่ามีประเด็นสำคัญที่ต้องดำเนินการควบคู่กัน 5 ด้าน ได้แก่ 1) การสร้างความร่วมมือและความสามัคคี (Collaboration and Social Cohesion) ผ่านการมีส่วนร่วมและภาวะผู้นำที่โปร่งใส 2) การยกระดับมาตรฐานการผลิตและคุณภาพ (Production and Quality Enhancement) ตั้งแต่วัตถุดิบ การแปรรูป บรรจุภัณฑ์ และมาตรฐานสินค้า 3) การจัดการทุนอย่างโปร่งใสและมั่นคง (Transparent and Sustainable Capital Management) ผ่านระบบบัญชี กองทุนหมุนเวียน และการเข้าถึงแหล่งทุนที่เหมาะสม 4) การสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Exchange and Networking) ทั้งภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และกับหน่วยงานภายนอก และ 5) การพัฒนาตลาดและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Market Integration) โดยเชื่อมโยงตลาดออนไลน์กับตลาดดั้งเดิมเพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายและลดความเสี่ยงจากการพึ่งพาตลาดเพียงช่องทางเดียว

โดยสรุป กระบวนการส่งเสริม LIST Model + CE เป็นกระบวนการพัฒนาแบบวงจรที่เริ่มจากการทำความเข้าใจสถานการณ์ของกลุ่มร่วมกัน ออกแบบการเปลี่ยนแปลงที่เหมาะสม นำไปทดลองปฏิบัติและบันทึกการเรียนรู้ ก่อนนำผลกลับมาทบทวนและพัฒนาในรอบต่อไป กระบวนการดังกล่าวช่วยให้วิสาหกิจชุมชนสามารถพัฒนาได้บนฐานของบริบท ศักยภาพ และทรัพยากรของตนเอง โดยมีสมาชิกเป็นผู้ร่วมออกแบบและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่องการพัฒนาเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพของวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง 3 ข้อ ดังนี้

1. อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่เกื้อหนุนกัน โดยปัจจัยภายในครอบคลุมการบริหารจัดการด้านการเงินและทุน การตลาด การผลิต การปฏิบัติการ ภาวะผู้นำ และการมีส่วนร่วมของสมาชิก ขณะที่ปัจจัยภายนอกเกี่ยวข้องกับความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก สภาพการแข่งขัน และความต้องการของผู้บริโภค สะท้อนให้เห็นว่า ความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนไม่สามารถพัฒนาได้จากศักยภาพภายในเพียงด้านเดียว แต่ต้องสามารถปรับตัวและเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคมภายนอกได้อย่างเหมาะสม

โดยเฉพาะภาวะผู้นำและการมีส่วนร่วมของสมาชิกเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้การบริหารจัดการด้านอื่นสามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ โปร่งใส และสร้างการมีส่วนร่วมช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วม ขณะเดียวกัน ระบบการผลิต การเงิน การตลาด และการจัดการทุนที่เป็นระบบช่วยเพิ่มความสามารถในการดำเนินกิจการและลดความเสี่ยง ซึ่งสอดคล้องกับ กมล เรืองเดช (2567) ที่พบว่าภาวะผู้นำมีบทบาทสำคัญต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชน และสอดคล้องกับ ลักขณา อินทร์บึง และคณะ (2563) ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม การจัดการกลุ่ม การวางแผน และระบบการเงินและบัญชี นอกจากนี้ การใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างมูลค่าเพิ่ม ควบคู่กับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การตลาด และเครือข่าย ยังสอดคล้องกับ Sarannee U-senyang et al. (2022) ที่พบว่า การใช้ทุนชุมชน การสร้างอัตลักษณ์สินค้า การเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของธุรกิจชุมชน ดังนั้น การส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนจึงต้องดำเนินการในลักษณะองค์รวมที่พัฒนาศักยภาพภายในควบคู่กับความสามารถในการปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมภายนอก

2. อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อพัฒนาตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยนำไปสู่การสังเคราะห์ “LIST Model + CE (Community Enterprise)” เป็นกรอบคิดเชิงพัฒนาการ (Developmental Framework) สำหรับวิเคราะห์ วางแผน และส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย L – Local Resource-Based Production การผลิตจากฐานทุนท้องถิ่น I – Integrated Operation Planning การบริหารจัดการแบบบูรณาการ S – Sustainable Capital Management การบริหารทุนอย่างยั่งยืน และ T – Transformative Knowledge Sharing การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรม โดยมี CE – Community Enterprise Focus เป็นเป้าหมายของการสร้างความเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองของวิสาหกิจชุมชน การกำหนดองค์ประกอบดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาคุณภาพวิสาหกิจชุมชนต้องเชื่อมโยงฐานทรัพยากรของชุมชน ระบบการบริหารจัดการ ความมั่นคงของทุน และกระบวนการเรียนรู้เข้าด้วยกัน ไม่ควรพัฒนาแต่ละด้านอย่างแยกส่วน

ตัวแบบดังกล่าวเป็นการประยุกต์หลักคิด LIST ซึ่งให้ความสำคัญกับ Learning, Innovation, Sustainability และ Transformation ตามแนวคิดของ พระสุธีรัตนบัณฑิต (อาภากโร) และพระพรหมบัณฑิต (ธมฺมจิตฺโต) (2562) ให้สัมพันธ์กับข้อค้นพบจากบริบทจังหวัดราชบุรี โดยมิติด้านการผลิตจากฐานทุนท้องถิ่นสอดคล้องกับ Sarannee U-senyang et al. (2022) ที่เน้นการใช้ทรัพยากรชุมชน การสร้างมูลค่าเพิ่ม และอัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ ขณะที่การบริหารจัดการแบบบูรณาการและการบริหารทุนอย่างยั่งยืนสอดคล้องกับ สุพาดา

สิริกุตตา (2566) ที่เสนอให้พัฒนาวิสาหกิจชุมชนครอบคลุมทั้งการบริหารกลุ่ม การผลิต การตลาด การเงินบัญชี และมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ส่วนการเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรมช่วยให้กลุ่มสามารถนำองค์ความรู้ใหม่มาประยุกต์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น LIST Model + CE จึงเหมาะที่จะใช้เป็นกรอบสำหรับการพัฒนาและประเมินตนเองตามบริบท มากกว่าการใช้เป็นสูตรสำเร็จเดียวกันสำหรับวิสาหกิจชุมชนทุกแห่ง

3. อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อนำเสนอตัวแบบและกระบวนการส่งเสริมตัวแบบเกณฑ์ส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การนำ LIST Model + CE ไปใช้ในทางปฏิบัติต้องดำเนินการในลักษณะของการพัฒนาเชิงระบบและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างความร่วมมือและความสามัคคี การยกระดับมาตรฐานการผลิตและคุณภาพ การจัดการทุนอย่างโปร่งใสและมั่นคง การสร้างเครือข่ายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการพัฒนาตลาดควบคู่กับเทคโนโลยีดิจิทัล สะท้อนให้เห็นว่า การยกระดับวิสาหกิจชุมชนต้องเชื่อมโยงมิติด้านองค์กร การผลิต การเงิน ความรู้ และตลาดเข้าด้วยกัน ซึ่งสอดคล้องกับ อุบลวรรณา ภวกานันท์ และวิวัฒน์ หามนตรี (2567) ที่พบว่า การพัฒนาศักยภาพทางธุรกิจของวิสาหกิจชุมชนจำเป็นต้องบูรณาการการวางแผน ความรู้ การปฏิบัติ และการประเมินผลควบคู่กับการพัฒนาด้านการบริหาร การผลิต การตลาด และระบบบัญชี และสอดคล้องกับ รวิวรรณ พวงสอน และคณะ (2567) ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพ อัตลักษณ์ผลิตภัณฑ์ การออกแบบ และการตอบสนองความต้องการของผู้บริโภค

สำหรับกระบวนการประยุกต์ใช้ตัวแบบในลักษณะวงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) 4 ขั้นตอน ได้แก่ การวินิจฉัยร่วมกัน การออกแบบการเปลี่ยนแปลงขนาดเล็กที่มีพลัง การดำเนินการและบันทึกเส้นทางการเรียนรู้ และการทบทวนบทเรียนและกำหนดแนวทางต่อยอด แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมวิเคราะห์ วางแผน ลงมือปฏิบัติ และเรียนรู้จากผลที่เกิดขึ้น มากกว่าการรับแนวทางจากหน่วยงานภายนอกเพียงฝ่ายเดียว ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และมีหลักการใกล้เคียงกับกระบวนการ PKBAE ของ อุบลวรรณา ภวกานันท์ และวิวัฒน์ หามนตรี (2567) ที่เชื่อมโยง Planning, Knowledge & Buddhism, Action, Evaluation เข้าด้วยกัน ดังนั้น กระบวนการ LIST Model + CE จึงเป็นวงจรการพัฒนาที่สามารถปรับใช้ตามบริบทและข้อจำกัดของแต่ละกลุ่ม โดยใช้การมีส่วนร่วม การเรียนรู้ และการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเป็นกลไกสำคัญในการนำไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จ การพัฒนาตัวแบบและเกณฑ์ ตลอดจนกระบวนการส่งเสริมคุณภาพวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้เป็น “LIST Model + CE (Community Enterprise)” ซึ่งเป็นกรอบคิดเชิงพัฒนาการ (Developmental Framework) สำหรับใช้วิเคราะห์ วางแผน และส่งเสริมการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของแต่ละพื้นที่ โดยมิใช่สูตรสำเร็จหรือเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดให้ทุกวิสาหกิจชุมชนดำเนินการในรูปแบบเดียวกัน แต่เป็นกรอบที่สามารถปรับประยุกต์ใช้ตามทรัพยากร ปัญหา ความต้องการ และระดับความพร้อมของแต่ละกลุ่ม

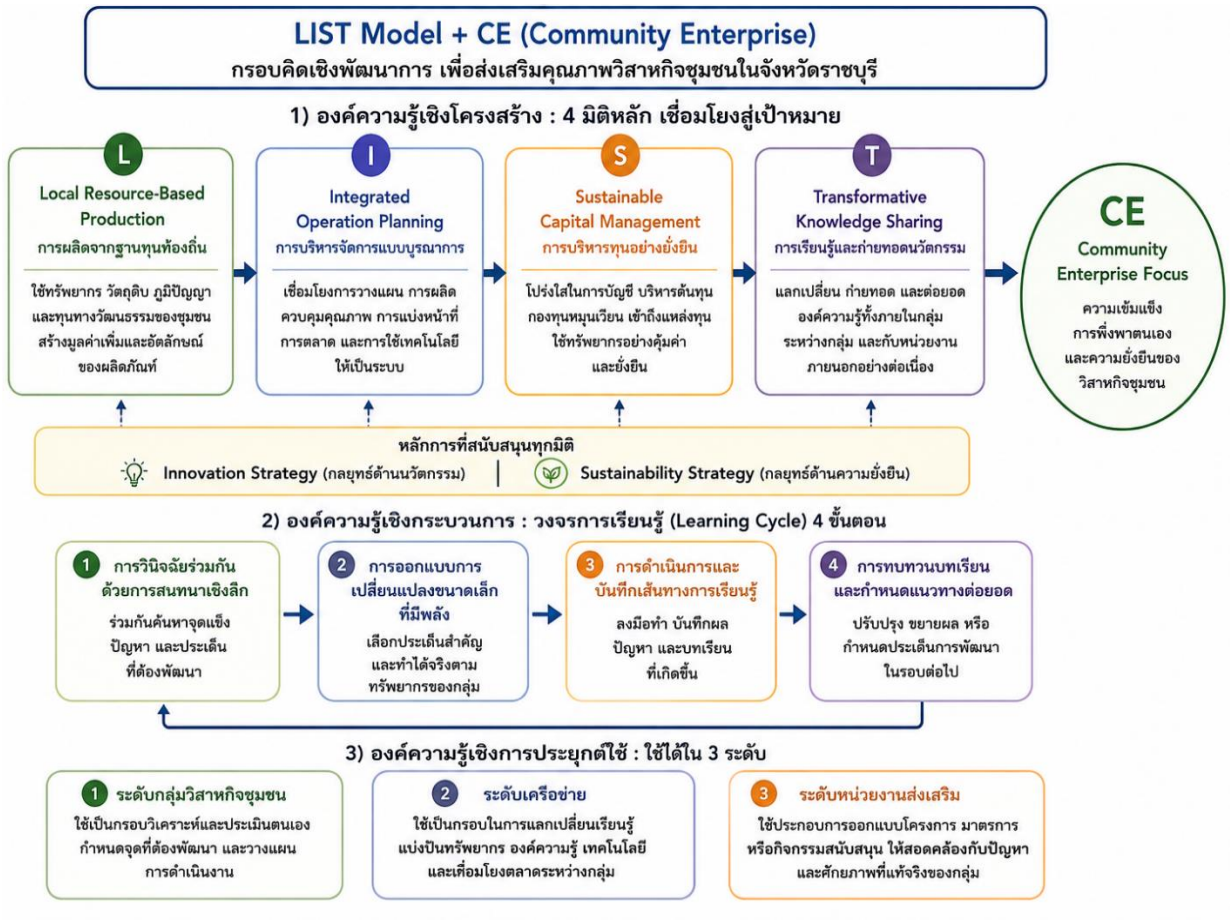
องค์ความรู้เชิงโครงสร้างของ LIST Model + CE ประกอบด้วย 4 มิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ L – Local Resource-Based Production การผลิตจากฐานทุนท้องถิ่น โดยใช้ทรัพยากร วัตถุดิบ ภูมิปัญญา และทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นฐานในการสร้างมูลค่าเพิ่มและอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ I – Integrated Operation Planning การบริหารจัดการแบบบูรณาการ โดยเชื่อมโยงการวางแผน การผลิต การควบคุม

คุณภาพ การแบ่งหน้าที่ การตลาด และการใช้เทคโนโลยีให้เป็นระบบ S – Sustainable Capital Management การบริหารทุนอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับความโปร่งใสของระบบบัญชี การบริหารต้นทุน กองทุนหมุนเวียน การเข้าถึงแหล่งทุน และการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และ T – Transformative Knowledge Sharing การเรียนรู้และถ่ายทอดนวัตกรรม โดยส่งเสริมการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอด และต่อยอดองค์ความรู้ทั้งภายในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม และกับหน่วยงานภายนอก เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ทั้ง 4 มิติมุ่งไปสู่ CE – Community Enterprise Focus ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

สาระสำคัญขององค์ความรู้ดังกล่าวอยู่ที่การมองวิสาหกิจชุมชนในลักษณะ “ระบบที่เชื่อมโยงกัน” กล่าวคือ การมีทรัพยากรหรือผลิตภัณฑ์ที่ดีเพียงอย่างเดียวยังไม่เพียงพอต่อความสำเร็จ หากขาดระบบบริหารจัดการที่เหมาะสม การจัดการทุนที่มั่นคง และกระบวนการเรียนรู้เพื่อปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น การพัฒนาคุณภาพวิสาหกิจชุมชนจึงต้องเชื่อมโยง ฐานทุนท้องถิ่น การบริหารจัดการ ความมั่นคงของทุน การเรียนรู้และนวัตกรรม ความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน เข้าด้วยกันอย่างเป็นองค์รวม โดยมีกลยุทธ์ด้านนวัตกรรม (Innovation Strategy) และกลยุทธ์ด้านความยั่งยืน (Sustainability Strategy) เป็นหลักการที่แทรกอยู่ในทุกมิติของการพัฒนา

ในเชิงกระบวนการ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า การนำ LIST Model + CE ไปใช้ควรดำเนินการในลักษณะของ วงจรการเรียนรู้ (Learning Cycle) ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวินิจฉัยร่วมกันด้วยการสนทนาเชิงลึก เพื่อให้สมาชิกและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันค้นหาจุดแข็ง ปัญหา และประเด็นที่ต้องพัฒนา 2) การออกแบบการเปลี่ยนแปลงขนาดเล็กที่มีพลัง โดยเลือกประเด็นที่สำคัญและสามารถดำเนินการได้จริงตามทรัพยากรของกลุ่ม 3) การดำเนินการและบันทึกเส้นทางการเรียนรู้ เพื่อรวบรวมผลการดำเนินงาน ปัญหา และบทเรียนที่เกิดขึ้น และ 4) การทบทวนบทเรียนและกำหนดแนวทางต่อยอด เพื่อนำผลจากการปฏิบัติมาปรับปรุง ขยายผล หรือกำหนดประเด็นการพัฒนาในรอบต่อไป กระบวนการดังกล่าวทำให้การพัฒนามีลักษณะต่อเนื่องและเปิดโอกาสให้สมาชิกเป็นผู้ร่วมออกแบบและขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงด้วยตนเอง

องค์ความรู้จาก LIST Model + CE สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์และประเมินตนเอง กำหนดจุดที่ต้องพัฒนา และวางแผนการดำเนินงาน ระดับเครือข่าย ใช้เป็นกรอบในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แบ่งปันทรัพยากร องค์ความรู้ เทคโนโลยี และเชื่อมโยงตลาดระหว่างกลุ่ม และ ระดับหน่วยงานส่งเสริม ใช้ประกอบการออกแบบโครงการ มาตรการ หรือกิจกรรมสนับสนุนให้สอดคล้องกับปัญหาและศักยภาพที่แท้จริงของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่ง ดังนั้น องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืนไม่ควรใช้แนวทางเดียวกันกับทุกกลุ่ม แต่ควรเริ่มจากการทำความเข้าใจบริบทและฐานทุนของชุมชน แล้วเชื่อมโยงการผลิต การบริหารจัดการ การจัดการทุน และการเรียนรู้เข้าด้วยกัน ผ่านกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและเป็นวงจรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้วิสาหกิจชุมชนสามารถพึ่งพาตนเอง ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาความเข้มแข็งได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของตนเอง

แผนภาพที่ 1 โครงสร้างและกระบวนการประยุกต์ใช้ LIST Model + CE เพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยสะท้อนว่า การพัฒนาคุณภาพวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืนควรเริ่มจากการทำความเข้าใจบริบท ศักยภาพ และฐานทุนของแต่ละกลุ่ม แล้วเชื่อมโยงการผลิต การบริหารจัดการ การจัดการทุน และการเรียนรู้เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ LIST Model + CE สามารถใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ วางแผน และออกแบบแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็ง ความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืนในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. สำนักงานเกษตรจังหวัดราชบุรีและสำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดราชบุรีควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพผู้นำและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเน้นทักษะด้านการบริหารจัดการ การเงินและบัญชี การตลาด การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อเพิ่มความสามารถในการพึ่งพาตนเองและการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการจัดทำคู่มือปฏิบัติการแบบประเมินตนเอง และชุดสื่อการเรียนรู้ตามกรอบ LIST Model + CE (Community Enterprise) ที่มีรูปแบบเข้าใจง่ายและสามารถปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของวิสาหกิจชุมชนแต่ละแห่ง

3. หน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา สถาบันการเงิน ภาคเอกชน และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนควรร่วมกันส่งเสริมการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การพัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ การเข้าถึงแหล่งทุน และการเชื่อมโยงช่องทางการตลาดทั้งแบบดั้งเดิมและดิจิทัล เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของวิสาหกิจชุมชน

4. การนำ LIST Model + CE ไปประยุกต์ใช้ควรดำเนินการผ่านกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยให้สมาชิกของวิสาหกิจชุมชนร่วมวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ทดลองดำเนินการ และทบทวนผลอย่างต่อเนื่อง พร้อมมีพี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษาช่วยสนับสนุนตามความเหมาะสมของแต่ละกลุ่ม

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพื่อทดสอบองค์ประกอบ ความสัมพันธ์ และประสิทธิผลของ LIST Model + CE (Community Enterprise) กับวิสาหกิจชุมชนจำนวนมากและในพื้นที่ที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อประเมินความเหมาะสมของตัวแบบในวงกว้าง

2. ควรศึกษาวิจัยเชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทและกลไกการทำงานของเครือข่ายระหว่างวิสาหกิจชุมชนทั้งในระดับจังหวัดและระหว่างจังหวัด เพื่อวิเคราะห์รูปแบบความร่วมมือที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งและความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน

3. ควรศึกษาวิจัยเพื่อออกแบบและพัฒนาแอปพลิเคชันหรือเครื่องมือดิจิทัลที่ใช้งานง่าย สำหรับสนับสนุนการประเมินตนเอง การวางแผน การติดตามผล และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามกรอบ LIST Model + CE (Community Enterprise)

4. ควรศึกษาการนำ LIST Model + CE ไปทดลองใช้ในวิสาหกิจชุมชนประเภทต่าง ๆ และติดตามผลในระยะยาว เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการ ความเข้มแข็ง การพึ่งพาตนเอง และความยั่งยืนของกลุ่ม

เอกสารอ้างอิง

กมล เรืองเดช. (2567). *ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดิน*. สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.

ชญาภัทร์ กี่อาริโย, ธีรวุฒิ บุณยโสภณ, ทวีศักดิ์ รูปสิงห์ และ วิเชียร เกตุสิงห์. (2559). รูปแบบการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มจังหวัดภาคกลาง. *วารสารวิชาการพระจอมเกล้าพระนครเหนือ*. 26(1), 141-152.

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2562. (2562, 16 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 136 ตอนที่ 50 ก, 32–37.

พระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548. (2548, 18 มกราคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 122 ตอนที่ 6 ก, 1-13.

พระสุธีรัตนบัณฑิต (อาภากโร) และ พระพรหมบัณฑิต (ธมฺมจิตฺโต). (2562). องค์ประกอบ รูปแบบ และกระบวนการสร้างเครือข่ายการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 7(4), 923–937.

รวีวรรณ พวงสอน, มนัสสวาส กุลวงศ์, และ กาญจนพัฐ กลับทับลัง. (2567). การพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องดื่มพร้อมดื่มของวิสาหกิจชุมชนเลี้ยงอุงและญิงยวนบางกล่ำ จังหวัดสงขลา. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*. 9(2), 224–236.

ลักขณา อินทร์บึง, อารดา ชัยเสนา, และ รัชดา ภักดียิ่ง. (2563). ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน จังหวัดขอนแก่น. *Journal of Roi Kaensarn Academi.* 5(2), 1–12.

วิชิต เอียงอ่อน, ฉวี สิงหาด, กัลยรัตน์ เจียมโฆสิต, วราภรณ์ ศรบัณฑิต, วัชรินทร์ อรรคศรีวร, ยุทธนา พรรคอนันต์, และ อลิษา ประสมผล. (2567). การศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรคและแนวทางการพัฒนาการจัดทำบัญชีของวิสาหกิจชุมชนในเขตอำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี. *วารสารวิจัยราชภัฏกรุงเก่า สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.* 11(3), 124–139.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 - 2544*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560–2564)*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานจังหวัดราชบุรี. (ม.ป.ป.). *ข้อมูลทั่วไปจังหวัดราชบุรี*. สืบค้นเมื่อ 12 ตุลาคม 2568, จาก https://ratchaburi.moc.go.th/th/file/get/file/202312138c80456a9e2ea7f460d61701612b7021095327.pdf

สุพาดา สิริกุตตา. (2566). แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลไม้บ้านยาวี จังหวัดเพชรบูรณ์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.* 26(1), 89–104.

อุบลวรรณา ภวกานันท์, และ วิวัฒน์ หามนตรี. (2567). รูปแบบการยกระดับศักยภาพทางธุรกิจวิสาหกิจชุมชนตะกร้าอยุธยาศิณีโดยทีม มจร. จิตอาสากบเจา โครงการออมสินยุวพัฒน์รักษ์ถิ่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภาค 14. *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*. 9(1), 248–266.

อภิชัย พันธเสน. (2544). *พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สำนักพิมพ์อมรินทร์.

Sarannee U-senyang, Jaruwan Aeksapang, Ailadda Ongklang, and Mittira Visutranukool. (2022). Success factors of community business management in Thailand. *International Journal of Sociologies and Anthropologies Science Reviews*. 2(3), 77–88. https://doi.org/10.14456/jsasr.2022.21

Watson, J. (2007). Modeling the relationship between networking and firm performance. *Journal of Business Venturing*. 22(6), 852–874. https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2006.08.001